

Historische bijdragen

De oudste stadskroniek van Nederland?

Stadssecretarissen schrijven geschiedenis

door Peter Bakker

Velen weten waarschijnlijk niet dat zich in het Gemeentearchief van Kampen de mogelijk oudste stadskroniek van Nederland bevindt.¹ Men heeft misschien wel eens gehoord van de kroniek van Arent toe Boecop (raadslid van Kampen 1559-1581).² Een ander oud stadsboek (oftewel codex) dat bekend is, is het *Digestum Vetus*. Wat een rijke archiefstukken heeft Kampen toch! Maar wie heeft ooit gehoord van *De Annalibus quaedam nota*, of van de stadssecretarissen Jacob Bijndop (1466-1482), Reinier Bogherman van Dokkum (1498-1514 en 1540-1553), of Johan van Breda (1511-1540)?

Voor de meesten onbekende grootheden, en dat is jammer, want ze zouden meer aandacht verdienen. De stadskroniek - of misschien moet we spreken van stadskronieken - geeft ons een beeld van het leven in Kampen in de late middeleeuwen en de zienswijze van de bewoners op de wereld. Zo kunnen we door dit 'venster' naar het verleden kijken en de gebeurtenissen van vijf-honderd jaar geleden herbeleven.

In dit artikel wordt een indruk gegeven van wat deze kronieken zoal inhouden. Ten eerste zal er aan de hand van een aantal anekdotes uit de stadskronieken een beeld worden geschetst van de verhalen in de stadskroniek zelf. Vervolgens zal in het kort beschreven worden wat geschiedschrijving in de middeleeuwen inhield. Daarna zal er aandacht zijn voor een 'nieuwe' kroniek uit Rusland. Ten slotte zullen de ideeën om de stadskronieken voor een breed publiek toegankelijk te maken worden beschreven.

De *Annalibus quaedam nota*

De Annalibus quaedam nota bevindt zich in het Gemeentearchief van Kampen. Het werk, aanwezig in Oud Archief 11 en 12, is geschreven door meerdere auteurs en zit in twee verschillende codices, handgeschreven boekwerken. De twee kronieken in de twee banden moeten als één geheel worden gezien. We weten nog vrij weinig over de auteurs. Met zekerheid is een aantal handschriften te herleiden tot specifieke personen, in chronologische

volgorde: Jacob Bijndop, Reinier Bogherman van Dokkum, Johan van Breda en Cornelis Meeus. Maar een aantal handen is nog niet aan bepaalde personen te koppelen.

Het relaas in de kroniek loopt van Adam tot het jaar 1551. In de stadskroniek staan bijzondere verhalen over de stad Kampen en nieuws dat de Kampenaar intrigeerde in de 15de en 16de eeuw. Hieronder wordt een aantal van deze verhalen uit de kroniek in hertaling weergegeven (vertalingen vanuit het Latijn staan in cursief). Zo krijgt de lezer een indruk van wat er aan diverse historische episodes in de stadskroniek beschreven staat.

Overmoed van de hertog van Gelre

‘Op [woensdag]³ 25 juni 1427, dat was op Sint Lebuinusdag, kwamen de Geldersen om één uur na middernacht met een groot leger voor Kampen. Zij wilden vee uit onze stadswiden halen. De aanvoerder van de ruitery van Kampen, genaamd: heer Johan van Vechtdorp, ridder uit het sticht van Münster, ging de Geldersen te lijf op de Zwartendijk. Samen met onze burgers, van wie een deel te paard, een deel te voet. Zij trokken de Geldersen naar beneden en vingden ongeveer 253 man. Zij achtervolgden de vluchtende Geldersen tot aan Eekt [vlakbij Oldenbroek]. Eén van de Gelderse ridders bleef levenloos achter op het slagveld en onder de Geldersen waren velen dodelijk gewond. Van de stad Kampen bleef een jonge man, wiens beroep touwslager was, dood achter. Peter Lodewijkszoon van Broenoppe raakte gewond en stierf de derde dag na de slag. Kampen had nog meer gewonden te betreuren. De stad had destijds een blokhuis bij de Enk. Toen de Geldersen kwamen, verbrandden zij een huis op de Zwartendijk. Deze brand werd gezien in de stad en ook in Brunnepe. De burgers en ruiters trokken snel het harnas aan om de vijanden aan te vallen. Dit deed men tegelijkertijd in de Hagen en te Brunnepe. Zij liepen de dijk af, de vijand tegemoet, roepend Utrecht Utrecht! Het leger uit de stad liep vanaf de Venepoort de vijand tegemoet, roepend: Kampen, Kampen! De Geldersen dachten dat zij verraden waren en boden weinig weerstand. Het leger van Harderwijk liet hun wimpel achter, deze hangt nu ter ere van Sint Nicolaas. [...]. In de toekomst zullen wij zingen: Te deum, Te deum.’⁴

We zien hier een verwoede poging van de hertog van Gelre om Kampen in te nemen. De auteur vertelt met enige trots dat Gelre werd verslagen en de

Rudolf van Diepholt knielend in harnas.
Collectie Utrechts Archief.

troepen uit Harderwijk met de staart tussen de benen het slagveld hebben verlaten. Het noemen van de jonge man die gesneuveld is, is tevens opmerkelijk. Blijkbaar was men binnen de stad Kampen - in ieder geval de auteur - aangedaan door het verlies van het leven van de jonge touwslager. De veldslag die beschreven wordt, speelt zich af tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten en het Utrechts Schisma. In 1424 werden er twee bisschoppen van Utrecht kandidaat gesteld: Zweder van Culemborg en Rudolf van Diepholt. Rudolf van Diepholt

genoot de Stichtse aanhang; Zweder van Culemborg de Gelderse, Bourgondische en pauselijke. De Utrechtse geestelijkheid koos voor Rudolf van Diepholt, die vervolgens postulaatbisschop (kandidaat bisschop, hij werd namelijk niet door iedereen erkend) werd genoemd. De paus had immers Zweder van Culemborg als bisschop van Utrecht aangewezen. De benoeming van twee bisschoppen wordt daarom ook wel het Utrechts Schisma genoemd. Zweder van Culemborg, de domproost, werd uiteindelijk verbannen uit Utrecht. Rudolf van Diepholt wist zijn positie te handhaven.

Op 14 maart 1427 sloten Rudolf van Diepholt en Jacoba van Beieren (gravin van Holland die behoorde tot de Hoekse partij) een verdrag tegen Zweder van Culemborg. Het Sticht had er hierdoor een bondgenoot bij. De hertogen van Bourgondië en Gelre slaagden, ondanks een campagne in het najaar van 1427 in het Sticht, er niet in om Rudolf van Diepholt van zijn bisschopszetel te stoten. In 1428 sloot de hertog van Bourgondië de beruchte zoen (vrede) van Delft met Jacoba van Beieren.⁵ Rudolf van Diepholt bleef postulaatbisschop totdat hij werd opgevolgd door Gijsbrecht van Brederode in 1455.

Kinderen op pelgrimage

‘In 1457 na Christus liepen veel kinderen uit den lande⁶ naar Frankrijk, naar Mont-St.-Michel, gelegen in zee, in het hertogdom Normandië. De kinderen liepen daar in grote groepen door het land en zongen met

elkaar een lied dat op een kerstlied leek, op het einde zongen ze kyrieleyson en herhaalden hun zang iedere keer weer opnieuw. Ze werden hier door een bijzondere spiritualiteit toe aangezet. Hun reis duurde echter niet lang, vanwege de barre omstandigheden onderweg; velen van hen stierven onderweg, want in die tijd was het graan in Frankrijk duurder dan op menige tijd daarvoor.⁷

Dit verhaal doet ons in eerste instantie aan een boek van Thea Beckman denken: *Kruistocht in Spijkerbroek*. Een groep kinderen (waarschijnlijk jongvolwassenen) die op pelgrimage ging. De meeste van hen hebben deze tocht niet overleefd, zoals de auteur schrijft.

De meest bekende ‘kinderkruistocht’ is die van 1212. In dat jaar ging een groep vanuit Duitsland en Frankrijk op kruistocht. Onder leiding van een zekere Nicholas begonnen zij hun tocht naar het Heilige land.⁸ Vanuit Frankrijk werden de jongeren geïnspireerd door een zekere Stephen. Volgens de overlevering zou Stephen voorspeld hebben dat de zee bij Marseille zou spijten. Dit gebeurde niet en men ging in op een bod van kooplieden vanuit Marseille om met hen naar het Heilige Land te reizen. Vervolgens hoorde men 18 jaar niets meer van de kinderen, totdat één van de meegerisde priesters terugkwam en vertelde wat met de kinderen gebeurd was: een aantal schepen was vergaan tijdens een storm met vele opvarenden en de overlevenden waren gevangen genomen door de Saracenen en verkocht als slaaf.⁹

Opmerkelijk is dat deze pelgrimage in 1457 door jonge mensen niet wordt genoemd in het werk van een tijdgenoot: Thomas a Kempis (ongeveer 1380-1472) en diens *Chronicon canonicorum regularium montis s. Agnetis*.¹⁰

Een wonder

‘In hetzelfde jaar [1504] op circumcisio domini [maandag 1 januari] werd in de kerk in het Sint Bregittenklooster een bloeiende boon op het altaar geplaatst. *En zo verschenen de bloemen van de bonen in onze grond tijdens de winterperiode.*’¹¹

Het beschrijven van wonderen was gebruikelijk in de middeleeuwse geschiedschrijving. Wonderen werden als voortekenen gezien. Hierbij kan men denken aan vallende sterren en daarop volgende misoogsten of de pest. Een wonder kon tevens als exemplum (voorbeeld ter lering) worden gebruikt. Vaak werd

een wonder gezien als iets tegennatuurlijks, voor zover het natuurlijke bekend was. Daarnaast kon een wonder alleen door God bewerkstelligd worden, een schijnwonder daarentegen door de duivel. Dit was gebaseerd op Psalm 76 (77) vers 15.¹²

Hier zien we dat de auteur iets wonderbaarlijks meemaakt. Is dit daadwerkelijk een wonder, of is het een voorteken? Wil de auteur hier verwijzen naar wat er zich in deze periode op politiek terrein afspeelde? In het jaar 1504 besloot Maximiliaan van Oostenrijk de hertog van Gelre de oorlog te verklaren. Deze oorlog(en) werd(en) ook wel de Gelderse oorlog(en) genoemd. Met deze oorlogsverklaring kon Kampen snel tot vijand van Gelre worden verklaard, aangezien de toenmalige bisschop een neef van Maximiliaan was en Kampen de bisschop als landsheer had. Zoals uit het voorgaande bleek, vielen de Utrechtse steden wel vaker ten prooi aan de invallen van de hertog van Gelre. Wilde de auteur eigenlijk zeggen dat het ook in zware tijden de stad Kampen goed zou blijven gaan?

Gruwelijke moord

‘Op de vrijdag [12 september 1544] na Maria Geboorte heeft een zekere vrouw genaamd Griete in haar huis, bij Sint Geertruida [een gasthuis] twee gruwelijke moorden begaan. Het gaat om de volgende moorden: zij heeft een andere vrouw, die zij onderdak had verleend, samen met haar kind in hun slaap vermoord. Zij heeft de vrouw haar hoofd drie of vier maal met een bijl ingeslagen. Hierna heeft zij met een mes de vrouw haar hals doorgesneden en het hart uitgestoken, drie of vier maal wonden toegebracht. Dit alles omdat zij meende dat haar gast heel veel geld in haar bezit had, maar zij had niet meer dan [haar] de man naderhand bekende: 1 karolusgulden, 1 hoornse gulden, 1 Gulikse gulden en circa 35 of 36 Brabantse stuivers. Na Griete haar daad, *volhardend in dezelfde wreedheid*, heeft zij de dode vrouw haar kind, nog maar driekwart jaar oud, naakt uit het bed gehaald en de hersenpan met haar voet ingetrapt. Ze heeft toen de moeder en kind tot Sint Simonjudenavond [27 oktober] onder het bed verstoppt. Toen heeft zij het lichaam van de vrouw in stukken gesneden. Griete heeft één arm en één been in de Burgel bij Sint Bregittenbrug gegooid; één arm en één been, met het hoofd, bij meester Otte zijn huis in de Burgel gegooid; de romp heeft ze bij Sint Geertruida in de Burgel gegooid en het kind is bij de Hagendorns zolder [?] in de burgel gegooid. *Ze is ter dood veroordeeld, zoals... in het boek van veroordelingen.*’¹³

Een verschrikkelijke moord, zelfs tijdgenoten moeten dit afschuwelijk hebben gevonden. Moord en doodslag, buiten oorlogen om, is een niet veel voorkomend thema in de kroniek. Dat deze moord beschreven is, moet daarom ook iets zeggen over hoe de tijdgenoten tegen deze moord aankeken. Deze Griete was Griete Reijnxcx, vrouw van Johan Bartoltsz. Griete had bij haar buurvrouw een bijl geleend om, naar haar zeggen, hout te kloven. Vervolgens bewerkte ze hier het slachtoffer, Cathrine Cornelijns, mee. Griete werd veroordeeld en om deze misdaden geradbraakt.¹⁴

Veroordeelden van wie het lichaam op een rad werd geplaatst en het hoofd op een staak werd gespietst.
Afbeelding uit het *Digestum Vetus* (fo. 44v).
Collectie Gemeentearchief Kampen.

Weer en wind

‘In 1473 na Christus was er een hete en droge zomer. zo’n hete en droge zomer had nog niemand meegemaakt.’¹⁵

‘In het jaar 1503 na Petrus [ad cathedram, 21 februari], op de eerste [dinsdag] van maart, begon het te vriezen. Het vroom zo hard dat men over de IJssel kon lopen. Er was eveneens een heftige sneeuwval. Hierdoor hadden de wilde vogels niets te eten. De vogels waren door de kou zo verzwakt, dat men ze kon vangen met de hand. De vogels bleven verzwakt tot aan Gregorius, 12 maart.’¹⁶

Hebt uw naasten lief

‘Eveneens in 1503, voor de feestdag Petri ad vincula [maandag 31 juli], brandde een groot deel van de stad Harderwijk af, zowel de kerk als het klooster werden door het vuur verteerd. Hierbij kwamen veel kinderen om het leven. Ze lagen verbrand op de straten en waren dermate verkoold dat ze niet meer te identificeren waren. Vele monniken en andere inwoners verbrandden ook.

Abt en monniken vluchtend vanuit Weisenau naar Ravensburg. Afbeelding uit de *Weisenauer Bauernkrieg Chronik* van Jacob Murer.

Men ging te Kampen met een kar rond en er werd op een (koperen) bekken geslagen om in te zamelen. Er werd onder andere brood, vlees en geld ingezameld. Dit werd naar de behoeftigen te Harderwijk gezonden.¹¹⁷

Dagelijkse besommeringen werden tevens in de kroniek opgeschreven, zoals een koude winter of een warme zomer. Vaak gaat een dergelijke beschrijving samen met ramspoed of een bijzondere gebeurtenis. Zo volgt de ramp in Harderwijk na de koude periode, waar Kampen zich liet zien van zijn christelijke kant en zijn bureu in nood hielp.

Luther

‘In 1519 is er een nieuwe sekte ontstaan, die van de Luthersen. Hier werden de Duitse grensgebieden, Lijfland [Estland en Letland] en Pruisen mee besmet. Het heeft zich inmiddels zo uitgebreid dat het grootste deel van Zuid-Duitsland en het Rijngebied er ook in is meegegaan. De boeren in Zuid-Duitsland en het Rijngebied zijn in groten getale bijeengekomen om vorsten, overheid en heersers hun gezag te ontnemen. Hierop hebben de vorsten in Zuid-Duitsland en het Rijngebied versterking gezocht en het overgrote gedeelte van de boeren verslagen, tevens een deel gevangen genomen en veroordeeld. Hierna zijn veel van de Luthersen op vele plaatsen gevangen genomen en een deel voor de rechtbank gebracht en ter dood veroordeeld.’¹¹⁸

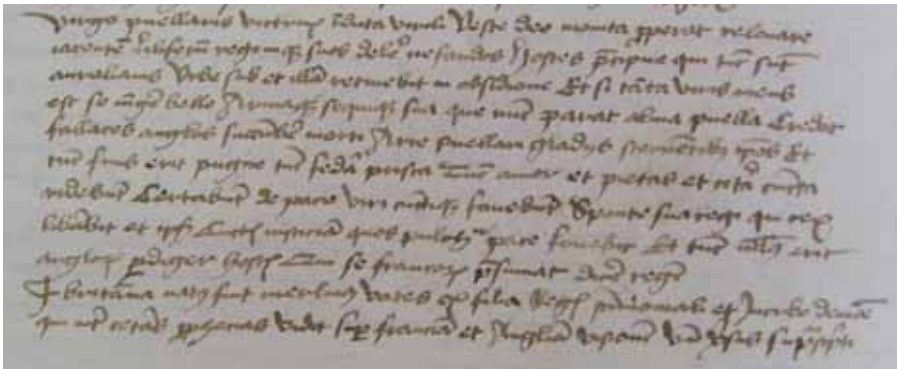
Hier zien we een uiterst negatieve passage over de aanhangers van Maarten Luther. Het lijkt dat deze stadssecretaris, en wellicht meer stadsbestuurders, zich ernstig zorgen maakte over de gang van zaken in de Duitse gebieden. Dat is ook niet zo vreemd. Het in opstand komen tegen of het aantasten van het geestelijk en wereldlijk gezag werd allesbehalve positief bezien in de late middeleeuwen.¹⁹ De boeren over wie de stadssecretaris het heeft, zijn de boeren uit de Duitse Boerenoorlog (1524-1525). Die maakten in twaalf artikelen bekend wat zij wilden. Vooral het afschaffen van lijfeigenschap en een verbetering van de sociale positie stonden hoog in het vaandel. In artikel 3 werd het als volgt omschreven: 'das wir frei seien und wöllen sein.'²⁰ Gebaseerd op het idee van de vrijheid van Christenen, wat versterkt werd door Luthers *Freiheit des Christenmenschen*, kwamen de boeren in verscheidene Duitse gebieden in opstand.²¹ Luther distantieerde zich van de oproerkraaiers en ging zelfs nog een stapje verder: men mocht de opstandelingen volgens hem afmaken als dolle honden.²²

Gedicht Jeanne d'Arc

'De triomferend jeugdige maagd voorzien van mannelijk kleding, aangespoord door God, haastte zich zodat zij de leliedragende koning weer opricht en zijn gewetenloze vijanden vernietigt, voornamelijk die onder de stad van Orleans liggen en zij zal die[stad] in beslag en bezet nemen. En als de stemming onder de mannen nu zo is dat zij zich verenigen in oorlog en de wapens volgen die hun zegenrijke maagd bereidt, laat ze dan van mening zijn, dat de achterbakse Engelsen bezwijken aan de dood, terwijl met maagdelijke kunst de zwaarden hen neermaaien. Dan zal het gevecht ten einde zijn, dan zullen de oude verdragen en de liefde en de vroomheid en al het andere lachen. Mannen zullen vechten voor de vrede en allen zullen vrijwillig de koning gunstig gezind zijn, en die koning zal allen de gerechtigheid toe-wegen, die hij zal begunstigen met een mooie vrede. En dan zal er geen panterdragende vijand bij de Angelen [Engelsen] zijn, die het waagt te zeggen dat hij koning van de Franken [Fransen] is.

In Brittanië werd geboren Merlijn de ziener uit de dochter van de koning Sanctomalus en een incubus demon, die tussen de overige profetieën vooral een visioen over Frankrijk en Engeland zag, waaruit de bovengeschreven verzen zijn genomen.'²³

Dit gedicht is opgeschreven door Jacob Bijndop. Het is gesteld in het Latijn, in dactylische hexameters (niet op rijm, maar op cadans). Het gedicht is in

Een gedicht over Jeanne d'Arc in de *De Annalibus quaedam nota* (fo. 250v).
Collectie Gemeentearchief Kampen.

verscheidene bronnen overgeleverd en zal daarom door de auteur gekopieerd zijn.²⁴ Het laat zien dat Jeanne d'Arc in haar eigen tijd tot de verbeelding moet hebben gesproken, zodat ze zelfs in de Kamper bronnen terugkomt.

In de stadskroniek wordt tevens de Honderdjarige Oorlog omschreven. Die oorlog komt voort uit een conflict over de aanspraak op de Franse kroon. Twee vorstenhuizen maakten daar aanspraak op: de Valois (lelies in het schild) en de Plantagenets (panters/leeuwen in het schild). De Plantagenets waren, voordat ze de Franse kroon opeisten, al koning van Engeland. Het Engelse koningshuis had op het huidige grondgebied van Frankrijk aanzienlijke gebieden verloren aan de Franse kroon tijdens de proloog van het conflict. Toen de Franse koning in 1358 stierf en het huis Capet in directe lijn hierbij eindigde, leek een conflict in de lucht te hangen over de Franse kroon. Filips van Valois en Eduard III Plantagenet stamden beiden af van de Capets. In het begin legde Eduard III zich neer bij de aanspraak van Filips om koning van Frankrijk te worden. In 1337 maakte Eduard III opnieuw aanspraak op de kroon. Hierbij liet Filips weten dat Guyenne (Gascogne), bezit van Eduard III, aan de kroon was vervallen. De reactie voor het niet geven van de leenhulde door Filips was oorlog.

De kroniek begint met de omschrijving van de slag bij Azincourt in 1415. Ten tijde van deze slag zat Henry V op de Engelse kroon. De vader van Henry V stamde af van Edward III, maar niet in directe lijn. Op deze wijze kon zijn vader, na de dood van Richard II, aanspraak maken op de troon als Plantagenet. Deze troonsopvolging zou uiteindelijk in Engeland leiden tot de *wars*

Jeanne d' Arc. Centre Historique des Archives Nationales (inv.nr. AE II 24900).

of the roses. Tijdens de slag bij Azincourt werd de Franse cavalerie door de Engelse *longbow* verslagen.

Ten tijde van Jeanne d'Arc (ongeveer 1412-1431) stond het er slecht voor met de Fransen. De Franse koning Karel VI was overleden en de Franse kroonpretendent (de Dauphin) was nog niet gehuldigd tot koning. Officieel had Frankrijk dus geen koning. Jeanne d'Arc wist de Dauphin ervan te overtuigen om onder haar aanvoering Orléans te ontzetten en vervolgens naar Reims te gaan om de Dauphin te laten zalven tot koning der Fransen. Vervolgens wilde Jeanne d'Arc Parijs innemen. In Compiègne werd ze gevangen genomen door de Bourgondiërs, die haar uitleverden aan de Engelsen. In Rouen werd ze door de Engelsen tot de brandstapel veroordeeld.

De Franse koning wist na de dood van Jeanne d'Arc de gebieden in het huidige Frankrijk op de Engelsen te veroveren. De Engelsen werden zelfs uit Guyenne verdreven. In 1453 eindigde de honderdjarige oorlog. De veroordeling van Jeanne d'Arc werd in 1456 door de paus herroepen, nadat de Franse koning hier nadrukkelijk om gevraagd had.

Hertog van Gelre houdt huis?

'Op emerentia virgo oftewel [donderdag] 23 januari 1510 werden onze troepen ter zee gezonden om de schepen, die door de soldaten van Gelre uit Genemuiden waren gekaapt - waarover in de vorige stukken is geschreven - te heroveren. Onze troepen hebben Gelderse krijgslieden op de vlucht laten slaan naar de kerk in Ens. Kamper krijgslieden wisten tijdens de achtervolging een deel van het Gelderse leger gevangen te nemen. Zij namen onder anderen op de terugweg de volgende kapiteins gevangen: Dirck van den Berge; Dirck Keppelar, schout van Lochem; Henrick van Essen; Eijlart Vriese; Hilbrant Vriese en Luijken van den

Marck. Men heeft vier van deze kapiteins [ter dood] veroordeeld. Ter glorie van de stad Kampen heeft men ongeveer 40 à 50 krijgslieden gevangen weten te nemen. Edoch, wanneer het leger van Kampen de volgende dag op oorlogspad was gegaan, had men het hele Gelderse leger, van 2½ duizend man, gevangen kunnen nemen; immers waren de Gelderse soldaten met pak en zak zwaar beladen en gezamenlijk in 2 of 3 Rijnschepen gepropt. Hierbij kwam nog het feit dat de Rijnschepen vastliepen op het zand en men ook niet door het ijs kon varen. Het gebeurde niet - God betert het -, het is bedroevend, *die van Deventer daarover niet beraden waren*. Ook al had Gelre kloosters en kraamvrouwen geschonden en alles geplunderd wat zij tegen waren gekomen. Deze krijgslieden zijn teruggekomen via zee voor onze Zomerdijk en hebben met berouw ons geschreven en zijn vervolgens richting de hertog van Gelre getogen, die zich opdat moment in Twente bevond. De hertog van Gelre was Twente binnengevallen en had het landschap gebrandschat.'

Hertog van Gelre: Karel van Egmond. Collectie Gemeentemusea Arnhem. Foto Marc Pluim.

'Oldenzaal werd belegerd en de poorten werden door drie kannonnen beschoten. Tevens is Oldenzaal drie maal bestormd, tijdens de bestorming vielen circa twee- à driehonderd doden te betreuren. De hertog van Gelre was zelf bij de belegering aanwezig en, naar men zegt, de veertigste persoon die mede in Oldenzaal een zeer hevig vuur had ontstoken. Men zei dat het brandstichting was. In dezelfde periode [maandag 25 maart 1510] werd Oldenzaal geplunderd en werden er veel mensen doodgestoken. Zo werden oude zieke mensen in het gasthuis op hun bedden gewurgd en doorboord. Kerken werden geschonden. Van priesters werd, net als bij anderen, losgeld gevraagd en zij werden beroofd. De hostie en wijn werden over het altaar gesmeten,

dus evenzo de ciborie [hostiekelk], kelk en zilveren beelden.²⁵ Misgewaden werden meegenomen. Zij hebben evenzo mensen, die hun losgeld op de laatste penning na hadden betaald, gedood. *En velen hebben onzegbare tirannieën bedreven.* De volgende ochtend, na beraadslaging, hebben zij ook koelbloedig honderd vastgebonden gevangenen op meedogenloze wijze afgeslacht. Zoals te verwachten valt, zal zonder twijfel de toorn van God in zijn tijd vergelding geven. De Geldersen zijn hierna naar het slot van Lage getogen, *maar zij hebben (zich) uitgestort, zoals te verwachten valt, keerden zij terug naar Oldenzaal.* Na hun terugkomst hebben ze Oldenzaal bezet met 400 knechten en zijn vervolgens met het krijgsvolk verder getogen naar Zutphen.

Dit alles is gebeurd terwijl niemand van de kant van onze landsheer zich verzette, omdat de hertog geen oorlog heeft verklaard aan ons en niet aan onze landsheer. Verder hebben zij de maagdelijke nonnen geschonden, zodat die schreeuwden als krekels, op dezelfde wijze op het altaar in de kerk de meisjes die nog maar 10 of 12 jaren waren. Zo hebben zij de klederen van Christus zelf in duizend en meer stukken verdeeld, dat wil zeggen de kerksieraden. Ik smeek u Heer, wreek het onschuldig bloed van de uwen omwille van uw grootheid!

Het voorgaande had de hertog van Gelre gedaan vanwege Ooijen²⁶, maar meer nog omdat wij zijn kapiteins hebben berecht, zoals de hertog de Staten van het Nedersticht geschreven had; maar het was een kwaadwillige reden om de voorschreven daden te verrichten. Dit alles om vier straatrovers, die waren veroordeeld, iets wat God lief was, maar de hertog speet. *Of de hertog heeft gehandeld in tegenspraak met God en of hij een vijand van God is, zal blijken uit de wraak die erop volgt.*²⁷

Het beleg voor Oldenzaal speelde zich tevens af in de Gelderse oorlogen. Net als in de vorige stukken wordt hier duidelijk partij gekozen door de auteur. Gelre is slecht en het Sticht, waaronder Kampen viel, is goed. De volgende zinnen zijn kenmerkend: 'Ter glorie van de stad Kampen heeft men ongeveer 40 à 50 krijgslieden gevangen weten te nemen. Edoch, wanneer het leger van Kampen de volgende dag op oorlogspad was gegaan, had men het hele Gelderse leger, van 2½ duizend man, gevangen kunnen nemen ...' De liefde voor de eigen stad is duidelijk te vernemen in deze vertelling. Er is zelfs een licht verwijt naar Deventer, dat zij geen leger had gestuurd. De hertog van Gelre had inderdaad wraak genomen op het Oversticht, nadat zijn schepen, vol met wapentuig, voor Genemuiden waren onderschept om een eventuele aanval van de Geldersen te verhinderen en waarbij Gelderse

edellieden werden veroordeeld. Een aanval op Deventer mislukte en daarop trok de hertog met zijn troepen Twente in en belegerde Oldenzaal en haalde, zoals staat beschreven, op verschrikkelijke wijze zijn gram.²⁸ De laatste zin duidt waarschijnlijk op het vervolg in de kroniek. In de kroniek staat beschreven hoe de bisschop van Utrecht een grootschalige campagne, met succes, tegen de hertog begint.²⁹

In het voorgaande is een aantal anekdotes uit de kronieken weergegeven. Het betreft hier uiteraard een kleine selectie, waarin geprobeerd is een beeld te schetsen van de diversiteit van de verschillende verhalen die de stadskroniek bevat.

De stadskroniek vandaag de dag

Een logische vraag zou zijn: is de oudste stadskroniek van Nederland nog nooit eerder onderzocht? Hierop volgt het antwoord: ja, natuurlijk, maar... circa 150 jaar geleden is de kroniek slechts *deels* getranscribeerd.³⁰ Deze transcriptie is gedaan volgens de traditie van de geschiedwetenschap in de 19de eeuw: alleen de 'historische informatie' was belangrijk, dus transcriberen en waar nodig andere stukken toevoegen of irrelevante zaken weglaten. Hierdoor zijn bepaalde passages niet opgenomen en zijn er passages uit andere archiefstukken tussengevoegd. Geheel volgens de methode in de 19de eeuw, maar niet meer van deze tijd. Deze editie voldoet met de huidige inzichten en werkmethoden allang niet meer: we kunnen nu veel meer vertellen over de kroniek dan men 150 jaar geleden kon.

Stadskronieken zijn een vrij onontgonnen gebied. Geschiedschrijving in de middeleeuwen door leken (in dit geval stadsmensen) is niet gewoon. Het meeste dat we weten over de methodiek van de middeleeuwse geschiedschrijvers komt van geschiedkundige werken die door monniken en geestelijken zijn geschreven. Ons beeld over de middeleeuwen wordt grotendeels bepaald door de visie van de Kerk. Een onderzoek naar de stadskroniek zal tegenwoordig daarom ook meer zijn dan een historisch overzicht van 'feitjes'. Het zal meer inzicht geven in de vraag hoe men in de late middeleeuwen als leek tegen zijn eigen tijd en omgeving aankeek. Allerlei vragen kunnen dan bij ons opkomen als wij vanuit dit perspectief naar het verleden kijken: wat waren de ideeën van de auteur over religie, burgerschap, het beleid van de stad, de relatie tussen steden en heersers? Het geeft ons zoveel meer inzicht dan alleen een opsomming van gebeurtenissen. Ongetwijfeld zullen we van een stadsdienaar een ander beeld krijgen dan van een monnik.

Geschiedschrijving in de late middeleeuwen

De geschiedschrijving in de middeleeuwen heeft een aantal, in onze moderne ogen opvallende kenmerken. Geschiedenis werd als een lineair proces gezien. Dit hield in dat de geschiedenis een begin en een eind heeft. Voor de middeleeuwer was het begin bekend: de schepping van de aarde. Het begin, vanuit de Bijbel gezien, was dus bekend, het einde daarentegen was minder duidelijk; hoewel men vermoedde hoe het ging eindigen, namelijk zoals het beschreven stond in de Openbaring van Johannes. Men was vanuit dit standpunt gezien continu op zoek naar aanwijzingen in het verleden of heden die konden duiden op de wederkomst van Christus. Wonderen en belangrijke gebeurtenissen, die op de terugkomst van Christus zouden duiden, werden daarom ook opgetekend. Deze wonderen en gebeurtenissen moesten als puzzelstukjes dienen om het groter geheel duidelijk te kunnen maken.

Afbeelding van een middeleeuwse schrijver (tweede helft 15de eeuw). Collectie Koninklijke Bibliotheek Brussel (MS 9278, fo. 10r).

Geschiedschrijving was voornamelijk een klerikale bezigheid. Hoewel er veel belangstelling was voor het verleden en men het belangrijk vond, moet men wel bedenken dat het vak geschiedenis niet bestond, noch in het 'middelbaar onderwijs' noch op de universiteiten. Historische werken werden gezien als lectuur. Vanuit de lekenwereld was er tot de 13de eeuw weinig aandacht voor historische werken; zoals gezegd waren

het voornamelijk geestelijken die zich ermee bezig hielden.³¹

Na de 13de eeuw gingen zich steeds meer leken bemoeien met het schrijven van historische werken. Gewoonlijk maakten zij hierbij gebruik van de volkstaal. De auteurs schreven voornamelijk naast hun dagelijkse werkzaamheden. De methode verschilde weinig met die van hun voorgangers: men gebruikte oudere auteurs voor de vroegere perioden, men raadpleegde soms archieven en voor hun eigen tijd raadpleegden ze voornamelijk mondelinge bronnen en soms documenten. Fictie en 'werkelijkheid' lopen vaak door elkaar heen.³² Bronvermelding of een kritisch apparaat behoorden nog niet tot het historisch onderzoeksveld.³³

De geschiedschrijving in de late middeleeuwen - de periode van de Kamper stadskronieken - in de Nederlanden bevond zich op een spreekwoordelijk

grensgebied; aan de ene kant een typische middeleeuwse geschiedschrijving, aan de andere kant de invloeden van de renaissance en het humanisme. Het humanisme zou zich spoedig, net als de Föhn die over de Alpen zijn warme lucht vanuit Italië meeneemt, verspreiden over de Alpen en in de steden in het noorden. Als men de geschiedschrijving in de 15de (en 16de) eeuw in ogenschouw neemt moet men dit in het achterhoofd houden.

In tegenstelling tot de middeleeuwse belangstelling, die over het algemeen meer naar de gehele christelijke wereld uitging, richtten de humanisten de aandacht op hun stad en hun land, hun *patria*. De werken zijn in zekere zin mengvormen, omdat de vermenging van oud en nieuw, middeleeuws en humanistisch, per schrijver sterk verschilt.³⁴

De stadskroniek van Kampen kan door nader onderzoek ons hopelijk meer duidelijkheid geven over de aard van de geschiedschrijving aan het einde van de middeleeuwen. Vooral de andere optiek dan de klerikale geschiedschrijving kan ons veel inzicht geven in de denkwijze en belevingswereld van een (Kamper) stedeling in de 15de eeuw.

Kampen in Rusland

Een stukje Kampen in Rusland? Met dank aan prof. dr. K. Goudriaan van de Vrije Universiteit, die ons er op heeft gewezen dat er nog een kroniek in Rusland zou moeten zijn, hebben wij het vermoeden dat er lange tijd een stukje Kampen in Sint Petersburg is geweest. Het betreft een codex, waarvan de tekst in de tweede helft van de 16de eeuw is gemaakt en die betrekking heeft op Kampen. De periode dus waarin de *De Annalibus quaedam nota* eindigt! Is dit toeval? Of is deze codex een vervolgdeel van de *Annalibus*? Dat was de grote vraag voordat wij de codex te zien kregen. Wanneer deze codex geen opvolger van de stadskroniek is, is het alsnog een waardevolle bron om in een studie naar geschiedschrijving in de late middeleeuwen te betrekken. Wij hebben dan drie bronnen uit dezelfde periode (namelijk: *De Annalibus quaedam nota*, de codex uit Rusland en de kroniek van Arent toe Boecop) en wellicht uit dezelfde stad, die ons een indruk geven van de zienswijze van mensen uit Kampen op hun eigen tijd. De codices kunnen tevens als vergelijkingsmateriaal dienen. Een aantal Kampenaren met een verschillende zienswijze op hun tijd?

Het boekwerk is sinds de 19de eeuw niet meer in handen geweest van een Nederlandse onderzoeker. In de 19de-eeuwse catalogus wordt de codex als volgt omschreven: 'No. 19. Een hollandsch manuscript van 1563 tot 1571. [...] Vooraf gaan stukken van zedelijken inhoud. Pag. 196 begint een Chronica

van den jare 1566 [hierna volgt een aantal stukken uit het origineel]. En zoo verder tot het jaar 1578, onder vele geschiedkundige bijzonderheden wordt de inneming van Kampen in 1572 door den Grave van den Berge breedvoerig beschreven.

p.226. Een dichterlijke beschrijving van de stad Kampen met een platten grond.

p.236. Vita Hermanni Wolfii (hollandsche versen); hij werd geboren 1510 in Kampen. – Van monnik is hij canonicus geworden en naderhand pastoor³⁵ te Kampen.

Een epistel: zynen getrouwen en beminden, zynen vriendt Gysbert van Bronchorst, genade en vrede in Christo onzen Heren Hermannus Wolf.³⁶

In november 2011 kwam op het Gemeentearchief Kampen, na ijverig werk van het Nederland-Rusland Centrum uit Groningen, een dvd binnen met een aantal scans uit Rusland. Op deze dvd stonden de scans van de codex met de folio's 196-238 en zestien in potlood genummerde folio's. Het materiaal overtrof onze stoutste verwachtingen. Na een globaal eerste onderzoek bleek de kroniek inderdaad van Kamper bodem. Geschreven door Herman Wolf, pastoor te Kampen, of in diens opdacht. Er worden in de kroniek zo veel details van Kampen uit de 16de eeuw genoemd, dat alleen iemand die de gebeurtenissen zelf heeft meegemaakt, of iemand in zijn nabije omgeving, deze kan hebben geschreven. Aangezien uit de *vita* (levensbeschrijving) van Herman Wolf blijkt dat hij te Kampen heeft gewoond en de stukken in hetzelfde handschrift zijn geschreven is het mogelijk dat de Kampenaar Herman Wolf de geestelijke vader van de kroniek is en het werk later in opdracht heeft geschreven. Uit verder onderzoek zal dit moeten blijken. Hieronder citeer ik een episode uit de *Chronica* over de inname van Kampen door de graaf Willem IV van den Bergh, tijdens de Tachtigjarige Oorlog:

‘Op 8 augustus 1572 is de graaf van den Bergh met vijf vendel [een vendel bestaat uit circa 175 man] aan voetvolk en 60 ruiters samen met de Enkhuizen, die geuzen waren, met zes galeien (die geschut en volk vervoerden) voor Kampen gekomen en hebben de stad opgeëist en ingenomen op goede afspraak [na mondelinge of schriftelijke overeenkomst moet de stad zich hebben overgegeven], hieraan heeft men [de graaf van den Bergh] zich niet gehouden. Vervolgens zijn Zwolle en Overijssel gevolgd, behalve Deventer. Deventer werd door Spaanse aanwezige soldaten niet prijs gegeven.

Afbeelding uit de Kamper codex in Russisch bezit (fo. 236v en 237r).

Op 22 september zijn kerken, kloosters, gasthuizen hun ornamenten, goud en zilver vernield. Kloosters werden verwoest. De kerkdienst werd afgelast en men predikte per week 3 preken, die op de voorschriften van Calvijn gestoeld waren, hoewel de graaf de *augustanam confessionem* [Augsburgse Belijdenis] beloofd had.

Op 26 oktober zijn drie priesters uit de stad verbannen en op een karveel geplaatst, een ieder probeerde zich zo goed mogelijk te redden.

Op 28 november werd er een nieuwe raad gekozen. De helft, katholieken genoemd, werd uit de raad gezet.³⁷

Hier zien wij een beschrijving van de inname van Kampen door de zwager van Willem van Oranje. Wanneer we aannemen dat Herman Wolf de geestelijke vader is van dit historisch werkje, zal het ons ook niet verbazen dat hij met lede ogen deze gebeurtenissen heeft aangezien. Herman was namelijk priester en kanunnik.³⁸ Wat we er tegenwoordig ook van mogen vinden, het geeft duidelijk weer hoe men in dit geval met politieke tegenstanders omging: priesters werden verbannen en 'paapse' raadsheren werden uit de Raad gezet. Lang duurde dit volgens de schrijver niet. In hetzelfde jaar nog, met de komst van Alva, gingen de raadsheren van Kampen

naar Deventer om de koning opnieuw als landsheer te erkennen en het geloof te herstellen, dat wil zeggen terug te keren naar het katholieke geloof. In 1573 werd er weer een 'katholieke' Raad gekozen.³⁹

We zien dat de beschreven periode in de kroniek een dynamische periode is. Het stuk is mede interessant omdat hier de geschiedenis is opgetekend door iemand die, net als Arent toe Boecop, aan de zijde van de koning stond in plaats van aan de kant van Willem van Oranje. Het boekje begint zoals gezegd in 1566 en beschrijft nog tal van gebeurtenissen, waaronder de ontstaansgeschiedenis van Kampen.

Inleidend boek, analyse en digitale ontsluiting

Dat we hier te maken hebben met bijzondere stukken, moge duidelijk zijn. Zoals gezegd weten we nog relatief weinig over stedelijke geschiedschrijving in de Nederlanden in de late middeleeuwen en de vroeg moderne tijd; des te bijzonderder is het dat zich in Kampen waarschijnlijk de oudste stadskroniek van Nederland bevindt. Dat deze kronieken tot nu toe onderbelicht zijn gebleven is eveneens bijzonder te noemen. Om deze reden zouden wij graag dit artikel willen afsluiten met een pleidooi.

Zou het niet fantastisch zijn als in de toekomst de kronieken vanuit een luie stoel te lezen zouden zijn? Wij zouden graag de stadskroniek en de kroniek in Rusland digitaal willen ontsluiten. Zodat een ieder op een pc, laptop, iPad of iPhone de middeleeuwse kronieken kan lezen. De wens is om een zo breed mogelijk publiek informatie aan te bieden over de kroniek. Tegenwoordig kan dit door een scan, transcriptie en hertaling tegelijk op één scherm te laten zien. Verdere stappen zullen hierin nog ondernomen moeten worden.

Voorheen werd alleen de wetenschap bediend door een transcriptie te laten drukken en binden in een boekwerk. Wie geen geschiedenis heeft gestudeerd, moet zich al behoorlijk inlezen en gaan oefenen in het lezen van oude stukken om deze transcripties te begrijpen. Dit zouden we graag willen veranderen. Naast de ontsluiting zouden wij u graag in de toekomst een inhoudelijke analyse en inleidend boek willen aanbieden. In deze studie hopen we meer te weten te komen over de geschiedschrijving in de late Middeleeuwen in het gebied van het huidige Nederland.

Noten

1. Vergelijk: J. Romein, *Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche geschiedschrijving in de Middeleeuwen* (Haarlem 1932) 232-234; S. Muller, 'Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken met opgave van bestaande handschriften en literatuur', in: *Werken van het historisch genootschap te Utrecht 31* (1880) 74-75; M. Carasso-Kok, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de Middeleeuwen. Heiligenlevens, annalen, kronieken en andere in Nederland geschreven verhalende bronnen* (Den Haag 1981), 306-307. Alleen de Groningse kroniek van Johan Lemego en Sicke Benninga kan als jonger beschreven worden, deze wordt echter gedateerd tussen 1478-1494. Johan Lemego's gedeelte zou tussen 1425-1427 geschreven kunnen zijn. De inhoud van de Groningse kroniek lijkt ouder te zijn, de optekening moet jonger zijn. Vergelijk: http://www.narrative-sources.be/naso_detail_nl.php.
2. 'Kronijk Arent to Boecop', in: *Codex Diplomaticus Neerlandicus: verzameling van oorkonden, betrekkelijk de vaderlandsche geschiedenis V* (Utrecht 1860) VI en K. Schilder, *Van Raad tot Municipaliteit I* (Kampen 1985) 293-294.
3. De tussen haken [] geplaatste teksten zijn toevoegingen van de auteur en staan niet in het origineel.
4. Gemeentearchief Kampen (hierna GAK), Oud Archief (hierna OA) 11 Liber Diversorum C , fo. 251v.
5. Vergelijk: M. van Gent, 'In de ban van het rijk. De relatie van hertog Arnold van Gelre met rooms-koning Sigismund en hertog Filips van Bourgondië, 1423-1437', in: M. Damen, en L. Sickinge (eds.), *Bourgondië voorbij: de Nederlanden 1250-1650: liber alumnorum Wim Blockmans* (Hilversum 2010) 31-42.
6. Waarschijnlijk wordt hier het Sticht bedoeld.
7. GAK, OA 11, fo. 256r.
8. Verg.: G. Zabriskie Gray, *The Children's crusade. An episode of the thirteenth century* (Boston 1870).
9. Verg.: S. Runciman, 'The children's crusade', *Christian History* 12:4 (1993) 30-32.
10. Verg.: U. de Kruijff, J. Kummer en F. Pereboom (eds.), *Een klooster ontsloten. De kroniek van Sint-Agnietenberg bij Zwolle door Thomas van Kempen* (Kampen 2000).
11. GAK, OA 11, fo. 270v.
12. 'Over exempels, wonderen en visioenen in het werk van Heisterbach', in: S. Corbellini e.a. (eds.), *Wonderen voor alledag, Elf opstellen over godsdienst en samenleving in de Middeleeuwen door Jaap van Moolenbroek* (Hilversum 2006) 112-118.
13. GAK, OA 11, fo. 285r.
14. K. Schilder, *Moord en doodslag en justitie in de stad Kampen* (Kampen 2011) 6-7.
15. GAK, OA 11, fo. 258v
16. GAK, OA 11, fo. 270.
17. GAK, OA 11, fo. 270v.

18. GAK, OA 12, fo. 151.
19. Verg.: J. Dumolyn, 'Marginalen of radicalen? Het vertoog over de "roepers en krijsers" tijdens stedelijke opstanden, voornamelijk in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen', *Tijdschrift voor Sociale Economische Geschiedenis* 2 (2005) 51-52 en P. Bakker, 'Van de nood een deugd maken. Oproer, rel, factie- of partijstrijd? Een onderzoek naar het roerige jaar 1519 in Kampen', *Kamper Almanak* (2011) 41-89.
20. P. Blicke, *Der Bauernkrieg: die Revolution des Gemeinen Mannes* (München 2006) 55.
21. Verg.: Blicke, *Der Bauernkrieg*, 55-56 en R.R. Palmer en J. Colton, *A history of the modern world* (New York 1995) 78.
22. Maarten Luther, *Wider die räuberischen und mörderischen Rotten der Bauern*: 'Denn Aufruhr ist nicht ein schlechter Mord, sondern wie ein groß Feuer, das ein Land anzundet und verwutet. Also bringt Aufruhr mit sich ein Land voll Mords, Blutvergießen und macht Witwen und Waisen und verstoret alles wie das allergrößest Unglück. Drum soll hier zuschmeißen, wurgen und stechen, heimlich oder öffentlich, wer da kann, und gedenken, daß nichts Giftigers, Schädlichers, Teuflichers sein kann denn ein aufrührischer Mensch, gleich als wenn man einen tollen Hund totschielen muß: Schlägst du nicht, so schlägt er dich und ein ganz Land mit dir.'
23. GAK, OA 11, fo. 250v. Voor het helpen met de vertaling bedank ik Prof. dr. K. Goudriaan.
24. Vergelijk: T. Sodmann, *Jacob van Maerlant Historie vanden Gralen und Boek van Merline* (Keulen 1980) 419, http://www.stejeannedarc.net/livres/Quicherat_tIV/Quicherat_tIV.pdf pagina 312 en http://www.stejeannedarc.net/livres/Ayroles_tIII/Ayroles_III.pdf pagina 634.
25. Waarschijnlijk een heiligenbeeld of anders een altaarstuk.
26. Kasteel Ooijen was voorheen volgens de kroniek in handen gevallen van de landsheer van Utrecht.
27. GAK, OA 11, fo. 272v-273.
28. Verg.: A. Hulshof, 'De Geldersen in Twenthe in 1510', *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* 36 (1915) 71-80 en 'Albergensia, stukken betreffende het klooster Albergen', *Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis* (1878) 71-78.
29. GAK, OA 11, fo. 273v.
30. J.C. Bijsterbos, *Kamper Kronijken* (Deventer 1861).
31. Vergelijk; A.E. Cohen, 'Geschiedschrijving op de grens van de Middeleeuwen en Renaissance', *Handelingen van het vijf en dertigste Nederlands filologencongres* 35 (1979) 219- 229 en R. de Schryver, *Historiografie* (Leuven 1997) 173-175.
32. D. Mauskopf Deliyannis (ed.), *Historiography in the Middle ages* (Leiden 2003) 5.
33. De Schryver, *Historiografie*, 173-175.
34. Cohen, *Geschiedschrijving*, 224-226 en De Schryver, *Historiografie*, 194-195, maar vergelijk ook andere opvattingen zoals: B. Ebels-Hoving e.a., *Genoehclike ende lustige historien. Laatmiddeleeuwse geschiedschrijving in Nederland* (Hilversum 1987) 12-13.

35. Wanneer Herman Wolf inderdaad kanunnik is geweest, is het erg onwaarschijnlijk dat hij pastoor was in plaats van priester.
36. F.G.B. van Bleeck van Rijsewijk, *Catalogus van Nederlandsche handschriften, welke berusten in de Keizerlijke bibliotheek te St. Petersburg* (1848) 33-34.
37. Codex Rusland, 204v. Vergelijk: F. van der Pol, *De reformatie te Kampen in de zestiende eeuw* (Kampen 1990), 197-212.
38. Ibidem, 236
39. Ibidem, 204v-205. Verg: Van der Pol, *Reformatie*, 212.